

I. STUDII ȘI CERCETĂRI

Contribuții privind circulația monetară în Dobrogea în prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr.

Mihai DIMA*

În anul 2005, Muzeul Băncii Naționale a României a achiziționat, de la aceeași persoană, trei loturi de monede antice de proveniență dobrogeană. Piesele au fost prezentate în ofertă în funcție de metalul din care erau bătute și de dimensiuni: 24 de denari de argint, 71 de bronzuri mici și 35 de bronzuri mari. Din informațiile primite de la ofertant reiese că denarii au fost selecționați de acesta dintr-un lot mult mai mare (200-300 de piese), bronzurile mari numărau inițial peste 100 de exemplare, dintre care circa două treimi au fost dispersate înainte de a ajunge la Muzeul BNR, iar lotul de bronzuri mici s-ar fi păstrat exact așa cum fusese preluat de la posesorul anterior. Nu am putut afla detalii privind locul descoperirii și nici dacă cele trei loturi de piese au făcut parte dintr-un tezaur, acestea fiind aspecte care nu îl interesau pe ofertant în momentul achiziționării lor. Ulterior, au mai fost recuperate, de la o altă persoană, încă 17 exemplare dintre cele circa 100 de bronzuri mari.

Fiecare grup de piese are structură de tezaur, existând legături între lotul de denari și cel de bronzuri mici pe de o parte, și între cele două loturi de bronzuri, pe de altă parte. Primul dintre acestea este alcătuit din 24 de denari, eșalonați între domniile lui Septimius Severus și Severus Alexander, cu ultima piesă din anul 229: Septimius Severus — 10 exemplare (între care 3 bătute pentru Caracalla Augustus și 2 pentru Geta Caesar), Caracalla — 3 exemplare, Elagabal — 6 exemplare, Severus Alexander — 5 exemplare. Cel de-al doilea cuprinde o piesă monetiformă neprecizată, care ar putea fi o emisiune grecească autonomă, șase monede bătute: un denar de argint de la Septimius Severus și câte un assarion de la Nicopolis ad Istrum (Septimius Severus: Caracalla Augustus), Augusta Traiana (Septimius Severus: Geta Caesar), Hadrianopolis (Caracalla), Pautalia (Septimius Severus: Geta Caesar) și Philippopolis (Septimius Severus) și 64 de imitații turnate, similare celor descoperite în număr mare în zona Durostorum¹. Legătura dintre cele două loturi o reprezintă un denar de argint de la Septimius Severus din lotul al doilea, care, necurățat fiind, a fost considerat monedă de bronz uzată. Monedele turnate imită doi denari (Domitian, Lucius Verus) și 62 de assaria: Marcianopolis — 24 exemplare (Macrinus: Diadumenian 4, Elagabal 20), Marcianopolis ? —

* Banca Națională a României; Mihai.Dima@bnro.ro

¹ M. Dima, G. Talmățchi, *Monede de bronz din tezaurul de la Canlia, com. Lipnița, jud. Constanța*, în Simpozion Chișinău 2001, p. 63-78; M. Dima, D. Elefterescu, *Monnaies de Durostorum-Ostrov (4e siècle av. J.-C. — 6e siècle ap. J.-C.)*,

Moneta 88, Wetteren, 2009, p. 20-25; M. Dima, *Monede romane descoperite la Ostrov, jud. Constanța din colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța (sec. I-III p.Chr.)*, SCN, s.n. 1 (13), 2010, p. 35-68.

1 exemplar (Elagabal), Nicopolis ad Istrum — 9 exemplare (Septimius Severus 6, Septimius Severus: Caracalla Caesar 1, Septimius Severus: Caracalla Augustus 1, Elagabal 1), Augusta Traiana — 2 exemplare (Geta Caesar, Geta Augustus), Hadrianopolis — 1 exemplar (Caracalla), Pautalia — 6 exemplare (Septimius Severus: Geta Caesar 5, Caracalla 1), Philippopolis — 2 exemplare (Elagabal), Serdica — 1 exemplar (Caracalla), Nicaea — 1 exemplar (Septimius Severus: Geta Caesar). Ultimele 15 exemplare nu au putut fi precizate exact din punct de vedere al atelierului, iar 11 dintre ele nici din cel al emitentului, dar efigiile care apar pe aversul acestora sunt specifice perioadei cuprinse între domniile lui Septimius Severus și Elagabal.

Lotul de bronzuri mari are în componența sa opt emisiuni imperiale din sec. I-II p.Chr., majoritatea foarte uzate, 24 de monede provinciale și 20 de imitații turnate. Între acestea din urmă regăsim o piesă de modul mijlociu, pusă din greșeală sau din considerente de preț la un loc cu cele mari². Legătura cu primul grup de bronzuri constă în prezența imitațiilor turnate.

Între emisiunile imperiale întâlnim un as de tip Divus Augustus Pater, bătut sub Tiberius, un dupondius și un as de la Traian, un sestert de la Hadrian, un dupondius emis de Antoninus Pius pentru Diva Faustina, un dupondius din timpul aceluiași împărat, dar care poartă efigia lui Marcus Aurelius Caesar, un sestert de la Commodus, dar bătut sub Marcus Aurelius și un dupondius cu emitent neprecizat din sec. I-II.

Monedele provinciale au fost emise la Istros — 9 exemplare (Septimius Severus 2, Septimius Severus: Iulia Domna 1, Caracalla 5, Elagabal 1), Marcianopolis — 3 exemplare (Septimius Severus 1, Severus Alexander 2), Nicopolis ad Istrum — 8 exemplare (Septimius Severus 5, Septimius Severus: Caracalla Augustus 2, Septimius Severus: Geta Augustus 1), Tomis — 1 exemplar (Marcus Aurelius: Commodus), Hadrianopolis — 2 exemplare (Septimius Severus) și într-un atelier provincial neprecizat — 1 (Septimius Severus: Caracalla Augustus). Monedele histriene sunt *pentassaria*, cele bătute la Marcianopolis, Nicopolis, Hadrianopolis și piesa cu atelierul neprecizat sunt *tetrassaria*, iar cea tomitană *triassarion*.

Toate imitațiile turnate de modul mare au prototipuri histriene (Septimius Severus 4 exemplare, Caracalla 1, Elagabal 5, Severus Alexander 9). O singură piesă, care imită o emisiune niceeană din timpul domniei lui Severus Alexander, este de modul mijlociu.

Nu putem avea certitudinea că toate cele trei loturi provin dintr-un tezaur, întrucât dovezile care ne conduc spre această concluzie sunt indirecte. Ceea ce nu poate fi pus la îndoială este faptul că niciunul dintre acestea nu este alcătuit din piese descoperite izolat³ și că măcar cele două constituite din monede de bronz provin de pe teritoriul Dobrogei⁴.

Este foarte posibil să avem de-a face cu două tezaure, unul alcătuit din denari și bronzuri mici⁵, iar cel de-al doilea din bronzuri mari, primul descoperit în sud-vestul Dobrogei, iar cel de-al doilea în partea de nord a aceleiași regiuni. Indiferent cum ar sta lucrurile, considerăm important să punem în circuitul științific aceste loturi de piese, pentru o mai bună cunoaștere a fenomenului producerii imitațiilor turnate în zona Dunării de Jos, precum și a circulației monetare în Dobrogea, în general, în sec. al III-lea.

² Probabil pentru că avea relieful vizibil, a fost vândută la același preț cu piesele mari.

³ De multe ori, imitațiile turnate sunt greu de recunoscut chiar și pentru specialiști, ceea ce face ca posibilitatea unei grupări intenționate după criteriul tehnicii să fie exclusă de la bun început. Mai mult, până acum a fost publicată ca atare doar o imitație după un pentassarion de la Istros: Gh. Poenaru Bordea, M. Dima, *Monnaies*, în Al. Suceveanu, *Histria XIII, La basilique épiscopale*, București, 2007, p. 159, nr. 42. Nu excludem însă posibilitatea ca un număr mic de piese să fi fost adăugate întâmplător vreunui dintre loturile de bronzuri.

⁴ Proveniența dobrogeană a loturilor de monede de bronz este asigurată prin prezența (preponderența) bronzurilor histriene, atât bătute, cât și turnate, pe de o parte, și a imitațiilor specifice zonei Durostorum, pe de altă parte.

⁵ Structura lotului de monede de argint și apariția unui denar necurățat, din aceeași perioadă, în lotul de bronzuri mici, fac foarte probabilă apartenența lor la un singur tezaur. Nu ar fi o excepție, întrucât în Dobrogea, în sec. al III-lea, se cunosc mai multe depozite monetare alcătuite atât din monede de argint cât și de bronz, în cazul tezaurului de la Canlia majoritatea pieselor de metal comun fiind imitații turnate.

CATALOG

LOTUL I — DENARI IMPERIALI

Septimius Severus

1. AR ↑ 3,53 g; 16,6x18,4 mm.
RIC, IV/1, p. 106, nr. 126a, Roma, anul 198 sau 199-200.
2. AR ↗ 2,89 g; 17,8x19,6 mm.
RIC, IV/1, p. 119, nr. 222, Roma, anul 208.
3. AR ↑ 3,07 g; 17,9x19 mm.
RIC, IV/1, p. 120, nr. 225A, Roma, anul 208.
4. AR ✓ 3,34 g; 17,2x18,1 mm.
RIC, IV/1, p. 124, nr. 265, Roma, anii 202-210.
5. AR ↓ 3,80 g; 17,4x18,5 mm.
RIC, IV/1, p. 125, nr. 266, Roma, anii 202-210.

Septimius Severus: Caracalla Augustus

6. AR ↑ 3,65 g; 18,5x18,9 mm.
RIC, IV/1, p. 222, nr. 69, Roma, anul 203.
7. AR ↑ 3,52 g; 17,4x18,4 mm.
RIC, IV/1, p. 225, nr. 84, Roma, anul 206.
8. AR ↑ 3,53 g; 17,1x19,7 mm.
RIC, IV/1, p. 228, nr. 107, Roma, anul 208.

Septimius Severus: Geta Caesar

9. AR ↑ 3,49 g; 18,3x19,4 mm.
RIC, IV/1, p. 316, nr. 16b, Roma, anii 200-202.
10. AR ↖ 3,42 g; 18x19,1 mm.
RIC, IV/1 — ; BMC, V, p. 198, nr. 234, Roma, anii 200-202, cu altă organizare a legendei de revers.

Caracalla

11. AR ↓ 2,98 g; 17x17,6 mm.
RIC, IV/1, p. 239, nr. 192, Roma, anul 212.
12. AR ↗ 3,04 g; 17,3x17,9 mm.
RIC, IV/1, p. 244, nr. 226, Roma, anii 210-213.
13. AR ✓ 3,02 g; 19,5x20,1 mm.
RIC, IV/1, p. 244, nr. 226, Roma, anii 210-213.

Elagabal

14. AR ↑ 2,97 g; 17,5x18,8 mm.
RIC, IV/2, p. 29, nr. 16, Roma, anul 219.
15. AR ↑ 2,77 g; 18,1x19,6 mm.
RIC, IV/2, p. 31, nr. 40, Roma, anul 221.
16. AR ✓ 3,11 g; 17,5x17,9 mm.
RIC, IV/2, p. 32, nr. 56, Roma, anii 218-222.
17. AR ✓ 3,15 g; 18,5x19,2 mm.
RIC, IV/2, p. 37, nr. 128, Roma, anii 218-222.
18. AR ↗ 2,74 g; 17,7x19,3 mm.
RIC, IV/2, p. 37, nr. 131, Roma, anii 218-222.
19. AR ↓ 3,28 g; 17,7x19,3 mm.
RIC, IV/2, p. 38, nr. 161, Roma, anii 218-222.

Severus Alexander

20. AR ↑ 2,81 g; 18,6x19,9 mm.
BMC, VI, p. 118, nr. 34, Roma, anul 222.
21. AR ↓ 3,02 g; 16,4x18,8 mm.
BMC, VI, p. 148, nr. 329, Roma, anul 226.
22. AR ✓ 2,54 g; 17,8x19,3 mm.
BMC, VI, p. 172, nr. 591, Roma, anul 229.
23. AR ✓ 2,78 g; 18,1x19,1 mm.
BMC, VI, p. 173, nr. 599, Roma, anul 229.
24. AR ✓ 3,33 g; 17,9x18,4 mm.
BMC, VI, —, cf. p. 214, nr. 1012, cu bust drapat și cu altă organizare a legendei de revers, monetărie orientală, anul 222.

LOTUL II — BRONZURI MICI
MONEDE BĂTUTE

Monedă grecească ?

1. AE 2,64 g; 17,3x18,1 mm.
Av. Ilizibil.
Rv. Efigie masculină din față.

Monede romane imperiale*Septimius Severus*

2. Denar; AR ↑ 2,91 g; 15,6x16,8 mm.
RIC, IV/1, p. 105, nr. 118, Roma, anii 197-198.

Monede romane provinciale

— MOESIA INFERIOR —

Nicopolis ad Istrum

Septimius Severus: Caracalla Augustus

3. AE ✓ 2,63 g; 15,9x17,6 mm.
 Av. . . . — ANTΩN; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.
 Rv. . . . ITΩN ΠPOC ICT; vultur din față, cu aripile deschise și capul întors spre stânga.
 Pick — ; Hristova-Jekov, *Nicopolis*, p. 176, nr. 8.18.1.21.

— THRACIA —

Augusta Traiana

Septimius Severus: Geta Caesar

4. AE ✓ 3,77 g; 17,3x19,2 mm.
 Av. Λ CEITIM — ΓETA KAI; bust drapat spre dreapta.
 Rv. AVΓOCETH — . . . ; Artemis alergând spre dreapta, scoțând o săgeată din tolbă cu mâna dreaptă și ținând arcul în mâna stângă.
 Schönert-Geiss, *Augusta Traiana — Traianopolis*, p. 117, nr. 396.

Hadrianopolis

Caracalla

5. AE ✓ 2,63 g; 15,4x16,3 mm.
 Av. . . . — ANTΩNEINO — C; cap laureat spre dreapta.
 Rv. AΔPIANO — ΠOΔEIT // ΩN în exergă; șarpe încolăcit, cu capul orientat spre dreapta.
 Jurukova, *Hadrianopolis*, p. 184, nr. 396.

Pautalia

Septimius Severus: Geta Caesar

6. AE ↗ 3,34 g; 17,2x19,3 mm.
 Av. Legenda ilizibilă; bust drapat spre dreapta.
 Rv. . . . IAC ΠA . . . IAC; semilună și trei stele.
 Ruzicka, *Pautalia*, p. 195, nr. 838.

Philippopolis

Septimius Severus

7. AE ↑ 3,18 g; 18,3x20,7 mm.
 Av. . . . — CEVHPOC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.
 Rv. ΦIΛIΠΠI . . . ; semilună și patru stele.
 Mușmov, *Philippopolis* — , cf. p. 76, nr. 352 pentru tipul de revers.

IMITAȚII TURNATE
IMITAȚII DUPĂ MONEDE IMPERIALE

Domitian

8. Denar; AE ✓ 3,27 g; 18,2x19,2 mm. RIC, II, — .

Lucius Verus

9. Denar; AE ↓ 3,07 g; 16,3x17,3 mm.
RIC, III, p. 255, nr. 514, Roma, anii 163-164.

IMITAȚII DUPĂ MONEDE PROVINCIALE

— MOESIA INFERIOR —

Marcianopolis

Macrinus: Diadumenian

10. OR ↑ 3,39 g; 16,8x17,5 mm.

Av. M ΟΠΕΛΛΙ — ANTΩNEINO; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΜΑΡΚΙΑΝ — ΟΠΟΛΕΙΤΩΝ; Tyche spre stânga, ținând cârma și cornul abundenței.

Pick — ; cf. p. 251, nr. 799 pentru tipul de revers.

11. AE ↑ 3,43 g; 15,8x16,9 mm.

Av. M ΟΠΕΛΛΙΟC — ANTΩNEINOC; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. . . . // ΤΩΝ în exergă; leu mergând spre stânga.

Pick — ; Hristova-Jekov, *Marcianopolis*, p. 128, nr. 6.25.53.1; Dima-Elefterescu, p. 150, nr. 685.

12. AE ↓ 2,57 g; 14,9x17 mm.

Av. . . . ΕΛΛΙΟC — Α . . . ΝΟC; bust cuirasat spre dreapta.

Rv. ΜΑΡΚΙΑ . . . ΤΩΝ; șarpe încolăcit pe un toiag, cu capul orientat spre dreapta.

Pick, p. 252, nr. 803.

13. AE ↑ 2,99 g; 16,2x17,4 mm.

Av. M ΟΠΕΛΛΙ — . . . ; cap spre dreapta.

Rv. ΜΑΡΚΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ; cistă mistică deschisă spre dreapta.

Pick, p. 252, nr. 805.

Elagabal

14. AE ↗ 2,70 g; 15,7x17,4 mm.

Av. . . . Μ ΑVΡ — . . . ; cap laureat spre dreapta.

Rv. ΜΑΡ . . . ΠΟΛΙΤΩΝ; Hera spre stânga, ținând patera și scepstrul.

Pick — ; cf. pentru tipul de revers p. 267, nr. 907; Dima-Elefterescu, p. 89, nr. 274.

15. AE ↖ 3,42 g; 16,4x19,2 mm.

Av. ΑVΤ Κ Μ ΑVΡΗ — ANTΩΝINOC; cap laureat spre dreapta.

Rv. ΜΑΡΚΙΑΝΟ — ΠΟΛΙΤΩΝ; Hygieia spre dreapta, hrănind șarpele dintr-o pateră.

Pick, p. 267, nr. 909.

- 16.** AE ↗ 2,48 g; 15,6x17,1 mm.
Av. . . . AVP — ANTΩ . . . ; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANOΠΟΛΙΤΩΝ; Telesphoros.
Pick, p. 268, nr. 910.
- 17.** AE ↗ 3,45 g; 15,6x17,1 mm.
Av. . . . AVP — ANTΩNINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANOΠΟΛΙΤΩΝ; Telesphoros.
Pick, p. 268, nr. 910,2.
- 18.** AE ↗ 2,74 g; 15,5x16,6 mm.
Av. AVT K M AVP — ANTΩNEINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANO — ΠΟΛΙΤΩΝ; Concordia purtând kalathos, stând spre stânga, ținând patera și cornul abundenței.
Pick, p. 268, nr. 912.
- 19.** AE ↙ 2,86 g; 16,5x18,3 mm.
Av. AVT K M AVP — ANTΩNEINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANOΠΟΛΙ // ΤΩΝ în exergă; leu mergând spre dreapta.
Pick, p. 268, nr. 914.
- 20.** AE ↑ 3,82 g; 16,3x18,6 mm.
Av. . . . K M AVP — ANT . . . ; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANOΠΟΛΙΤΩΝ; șarpe încolăcit pe un trepied, cu capul orientat spre dreapta.
Pick, p. 269, nr. 916,3 pentru revers.
- 21.** AE ↗ 2,49 g; 15,2x15,9 mm.
Av. Legenda ilizibilă; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANOΠΟΛΙΤΩΝ; cistă mistică deschisă spre dreapta.
Pick, p. 269, nr. 917.
- 22.** AE ↗ 2,99 g; 16,8x17,6 mm.
Av. Legenda ilizibilă; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIA — ΝΟΠΟΛΙΤΩΝ; șarpe încolăcit pe un toiag, cu capul orientat spre dreapta.
Pick, p. 269, nr. 920,3 pentru revers.
- 23.** AE ↙ 2,31 g; 13,5x16,7 mm.
Av. . . . — ANTΩNEINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. . . . ANOΠ . . . ; șarpe încolăcit pe un toiag, cu capul orientat spre stânga.
Pick — ; cf. pentru tipul de revers p. 269, nr. 920.
- 24.** AE ↗ 2,84 g; 16,1x17,6 mm.
Av. AVT K M AVP . . . — ANTΩNINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANOΠΟΛΙΤΩΝ; ciorchine.
Pick, p. 270, nr. 924.
- 25.** AE ↙ 2,62 g; 16,1x16,9 mm.
Av. AVT K M AVP — ANTΩ . . . NOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANOΠΟΛΙΤΩΝ; ciorchine.
Pick, p. 270, nr. 923,1.
- 26.** AE ↙ 2,37 g; 15,9x18,1 mm.
Av. AVT K M AVPH — ANTΩNINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANOΠΟΛΙΤΩΝ; ciorchine.
Pick — ; cf. p. 270, nr. 924,1 pentru avers și 924 pentru revers.

- 27.** AE \sphericalangle 2,74 g; 17,2x18,7 mm.
Av. AVT K M AVPHΛ — ANTΩNINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANOΠOΛITΩN; ciorchine.
Pick, p. 270, nr. 924.
- 28.** AE \sphericalangle 3,58 g; 16,9x17,6 mm.
Av. . . . — ANTΩNEINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIAN — OΠOΛITΩN; ciorchine.
Pick — ; Dima-Elefterescu, p. 91, nr. 287 pentru revers.
- 29.** AE \sphericalangle 2,45 g; 15,4x17 mm.
Av. . . . — ANTΩNEINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIA — NOΠOΛI // TΩN în exergă; altar.
Pick, p. 270, nr. 928.
- 30.** AE \sphericalangle 3,47 g; 16,6x18,4 mm.
Av. . . . AVP — ANT . . . ; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANOΠOΛIT // ΩN în exergă; altar.
Pick — ; Dima-Elefterescu, p. 91, nr. 291.
- 31.** AE \sphericalangle 2,58 g; 15,5x16,3 mm.
Av. AVT K M AVP — ANTΩNEINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIAN . . . TΩN; semilună și patru stele.
Pick — ; cf. p. 271, nr. 932 pentru revers.
- 32.** AE \sphericalangle 3,01 g; 15,6x16,7 mm.
Av. . . . AVP — ANTΩNINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. . . . PKIANOΠOΛ . . . ; semilună și patru stele.
Pick — ; cf. p. 271, nr. 932 tip gen.
- 33.** AE \sphericalangle 2,26 g; 15,2x15,6 mm.
Av. AVT K M AVP — ANTΩNINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. MAPKIANOΠOΛITΩN; semilună și patru stele.
Pick, p. 271, nr. 933.

Marcianopolis ?
Elagabal

- 34.** AE \sphericalangle 3,58 g; 16,3x16,7 mm.
Av. . . . AVP — ANTΩ . . . ; cap (bust ?) laureat spre dreapta.
Rv. . . . — ΠOΛITΩN; Hygieia spre dreapta, hrănind șarpele dintr-o pateră.
Cf. Pick, p. 267, nr. 909.

Nicopolis ad Istrum
Septimius Severus

- 35.** AE \sphericalangle 2,88 g; 14,6x16,5 mm.
Av. AV · KAI — CEVHPOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. NIKOΠOΛIT — . . . ; Hera spre stânga, ținând patera și sceptrul.
Cf. Pick, p. 374, nr. 1351.

36. AE \sphericalangle 3,12 g; 16,6x17,6 mm.

Av. AV KAI — CEVHP[OC]; cap laureat spre dreapta.

Rv. ΝΙΚΟΠΟΛΙΤΩΝ ΠΡΟΣ ICT; Eros spre dreapta, rezemat într-o torță întoarsă.

Pick, p. 377, nr. 1366.

37. AE \sphericalangle 2,70 g; 15,9x17,4 mm.

Av. . . . — CEVHPOC; cap laureat spre dreapta.

Rv. . . . ΟΛΙΤ — . . . ; Hermes spre stânga, ținând punga și caduceul.

Cf. Pick, p. 378, nr. 1373.

38. AE \sphericalangle 3,44 g; 16,5x17,2 mm.

Av. . . . — CEV . . . ; cap laureat spre dreapta.

Rv. . . . — ΛΙ ΠΡΟΣ . . . ; Asklepios din față, privind spre stânga, stând rezemat pe toiagul pe care este încolăcit un șarpe.

Cf. Pick, p. 380, nr. 1383.

39. AE \downarrow 2,57 g; 15,4x16,8 mm.

Av. . . . Λ — CEVHPOC; cap laureat spre dreapta.

Rv. . . . — ΛΙ ΠΡΟΣ I; Concordia spre stânga, ținând patera și cornul abundenței.

Pick — ; cf. p. 382, nr. 1395 tip gen.

40. AE \sphericalangle 2,68 g; 15,9x17,1 mm.

Av. . . . — CEVHPOC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΝΙΚΟΠ . . . ; vultur din față, cu aripile deschise și capul întors spre dreapta, ținând o cunună în gheare.

Pick — ; Hristova-Jekov, *Nicopolis*, p. 50, nr. 8.14.1.29.

Septimius Severus: Caracalla Caesar

41. AE \nearrow 3,17 g; 15,8x16,5 mm.

Av. . . . — ΑΝΤΩ . . . (legenda orientată spre exterior); bust drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΝΙΚΟΠΟΛΙ . . . ICTP; vultur spre stânga, cu capul întors spre dreapta.

Pick — ; Hristova-Jekov, *Nicopolis*, p. 175, nr. 8.18.1.18.

Septimius Severus: Caracalla Augustus

42. AE \sphericalangle 3,00 g; 16,3x17,1 mm.

Av. . . . — ΑΝΤΩΝΙΝ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΝΙΚΟΠ . . . — ΠΡΟΣ I; Hermes spre stânga, purtând hlamidă pe umărul stâng, ținând punga și caduceul.

Pick — ; Ruzicka, p. 141, nr. 1592 b.

Elagabal

43. AE \nearrow 2,91 g; 15,8x16,6 mm.

Av. . . . — ΑΝΤΩΝΙΝΟC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΝΙΚΟΠΟΛΙΤΩΝ . . . // ΤΡΟΝ în exergă; leu mergând spre dreapta.

Pick, p. 503, nr. 2029.

— THRACIA —

Augusta Traiana
*Septimius Severus: Geta Caesar***44.** AE ↗ 4,10 g; 17,8x18,8 mm.

Av. Π CEΠTI — ΓETAC K; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. AV . . . — AIAN // HC în exergă; Artemis alergând spre dreapta, scoțând o săgeată din tolbă cu mâna dreaptă și ținând arcul în mâna stângă; un câine lângă piciorul stâng.

Schönert-Geiss, *Augusta Traiana — Traianopolis*, p. 119, nr. 422.*Geta Augustus***45.** AE ✓ 3,81 g; 18x19,4 mm.

Av. Legenda ilizibilă; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. . . . — TPAIAN . . . ; Eros spre dreapta, rezemat într-o tortă întoarsă, așezată pe un altar.

Cf. Schönert-Geiss, *Augusta Traiana — Traianopolis*, p. 133, nr. 502.**Hadrianopolis**
*Caracalla***46.** AE ↗ 2,96 g; 16,3x17,8 mm.

Av. AVT K M AVP CEV — ANTΩNEIN . . . ; cap laureat spre dreapta.

Rv. AΔPIANO — ΠOΛEITΩN; Eros spre dreapta.

Jurukova, *Hadrianopolis*, p. 182, nr. 389.**Pautalia**
*Septimius Severus: Geta Caesar***47.** AE ✓ 5,35 g; 17,6x18,5 mm.

Av. Π CEΠTI — ΓETA KAI; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΠAV[TA] — ΛIΩTΩN; Dionysos spre stânga, ținând un kantharos și thyrsosul; pantera lângă piciorul drept.

Ruzicka, *Pautalia*, p. 192, nr. 821.**48.** AE ✓ 3,34 g; 16,2x18,1 mm.

Av. Π CE . . . — . . . ; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΠAVTA — ΛIΩTΩN; Tyche purtând kalathos, stând spre stânga, ținând cârna și cornul abundenței.

Ruzicka, *Pautalia* — ; cf. p. 132, nr. 492 (Iulia Domna).**49.** AE ↗ 3,42 g; 17x18,8 mm.

Av. Π CEΠTI — ΓETA K; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΠAVTAAIΩTΩN; semilună și șapte stele.

Ruzicka, *Pautalia*, p. 195, nr. 841.**50.** AE ↓ 3,94 g; 18,3x19,9 mm.

Av. Π CEΠTI — ΓETA K; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΠAVTAA . . . ; coș cu fructe din care atâră doi ciorchini.

Ruzicka, *Pautalia*, p. 196, nr. 847.

51. AE ✓ 2,35 g; 16,2x17,2 mm.

Av. Π CEΠTI — ΓETA K; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΠAVTAAIΩTΩN; coș cu fructe din care atâră doi ciorchini.

Ruzicka, *Pautalia*, p. 196, nr. 847.

Caracalla

52. AE ↗ 4,31 g; 18,4x19,6 mm.

Av. [A]VT K . . . — ANTΩNI; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. . . . — ΔEQT . . . ; Eros spre dreapta, rezemat într-o torță întoarsă, așezată pe niște pietre.

Ruzicka, *Pautalia*, p. 177, nr. 728.

Philippopolis

Elagabal

53. AE ↑ 4,70 g; 17,6x19 mm.

Av. AVT K M . . . — ANTΩNINOC; cap laureat spre dreapta.

Rv. ΦIAIΠII . . . — . . . NEΩKO // PΩN în exergă; Athena spre dreapta, ținând mâna stângă rezemată pe un scut și o sulită cu mâna dreaptă.

Mușmov, *Philippopolis* — ; Vărbănov, III, p. 126, nr. 1506.

54. AE ↑ 3,78 g; 16,1x18,1 mm.

Av. AVT K M AVP — [ANT]ΩNINOC; cap laureat spre dreapta.

Rv. ΦIAIΠII . . . — ΔEITΩN NEΩKO // PΩN în exergă; Athena spre dreapta, ținând mâna stângă rezemată pe un scut și o sulită cu mâna dreaptă.

Mușmov, *Philippopolis* — ; Vărbănov, III, p. 126, nr. 1506.

Serdica

Caracalla

55. AE ↗ 3,63 g; 17,9x18,8 mm.

Av. AVT K M AV CEV — ANTΩNINOC; cap laureat spre dreapta.

Rv. CEP — ΔQN; Eros spre dreapta, rezemat într-o torță întoarsă.

Mușmov, *Serdica*, p. 89, nr. 229.

— BITHYNIA —

Nicaea

Septimius Severus: Geta Caesar

56. AE ↗ 3,17 g; 16,3x17,5 mm.

Av. Π CEΠTI — ΓETAC KAI; cap spre dreapta.

Rv. NIK — A — I — EQN; fațadă de templu tetrastil.

Recueil, p. 464, nr. 521, cu Δ CEΠTI — ΓETAC KAI.

— ATELIER PROVINCIAL NEPRECIZAT —

Septimius Severus

57. AE 4,31 g; 18x19,3 mm.

Av. Legenda ilizibilă; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. Incert.

Septimius Severus: Geta Caesar

58. AE ✓ 3,14 g; 17x18,2 mm.

Av. . . . — ΓΕΤΑΚ; bust spre dreapta.

Rv. Legenda ilizibilă; tip incert (probabil coș cu fructe din care atâră doi ciorchini).

Elagabal

59. AE ↗ 3,00 g; 14,3x16,8 mm.

Av. . . . — ΑΝΤ . . . ; cap laureat spre dreapta.

Rv. Legenda ilizibilă; șarpe încolăcit pe un trepid.

Cf. Pick, p. 269, nr. 916, Marcianopolis.

60. AE ↗ 2,84 g; 16x16,9 mm.

Av. . . . ΑΒΡ — . . . ; cap laureat spre dreapta.

Rv. Legenda ilizibilă; șarpe încolăcit pe un trepid.

Cf. Pick, p. 269, nr. 916, Marcianopolis.

Emitent neprecizat sf. sec. II — înc. sec. III

61. AE ↗ 2,77 g; 16,3x17,7 mm.

Av. Legenda ilizibilă; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. . . . — ΠΟΛΙΤΩΝ; Asklepios din față, privind spre stânga, stând rezemat pe toiagul pe care este încolăcit un șarpe.

62. AE ↗ 3,31 g; 15,6x17 mm.

Av. Legenda incertă; cap spre dreapta.

Rv. Legenda ilizibilă; Concordia spre stânga, ținând patera și cornul abundenței.

63. AE ↗ 2,73 g; 15,5x16,5 mm.

Av. Legenda incertă; bust spre dreapta.

Rv. Legenda ilizibilă; Concordia spre stânga, ținând patera și cornul abundenței.

64. AE ↗ 2,51 g; 15,6x17,6 mm.

Av. Legenda ilizibilă; cap laureat spre dreapta.

Rv. Legenda ilizibilă; șarpe încolăcit pe un trepid, cu capul orientat spre dreapta.

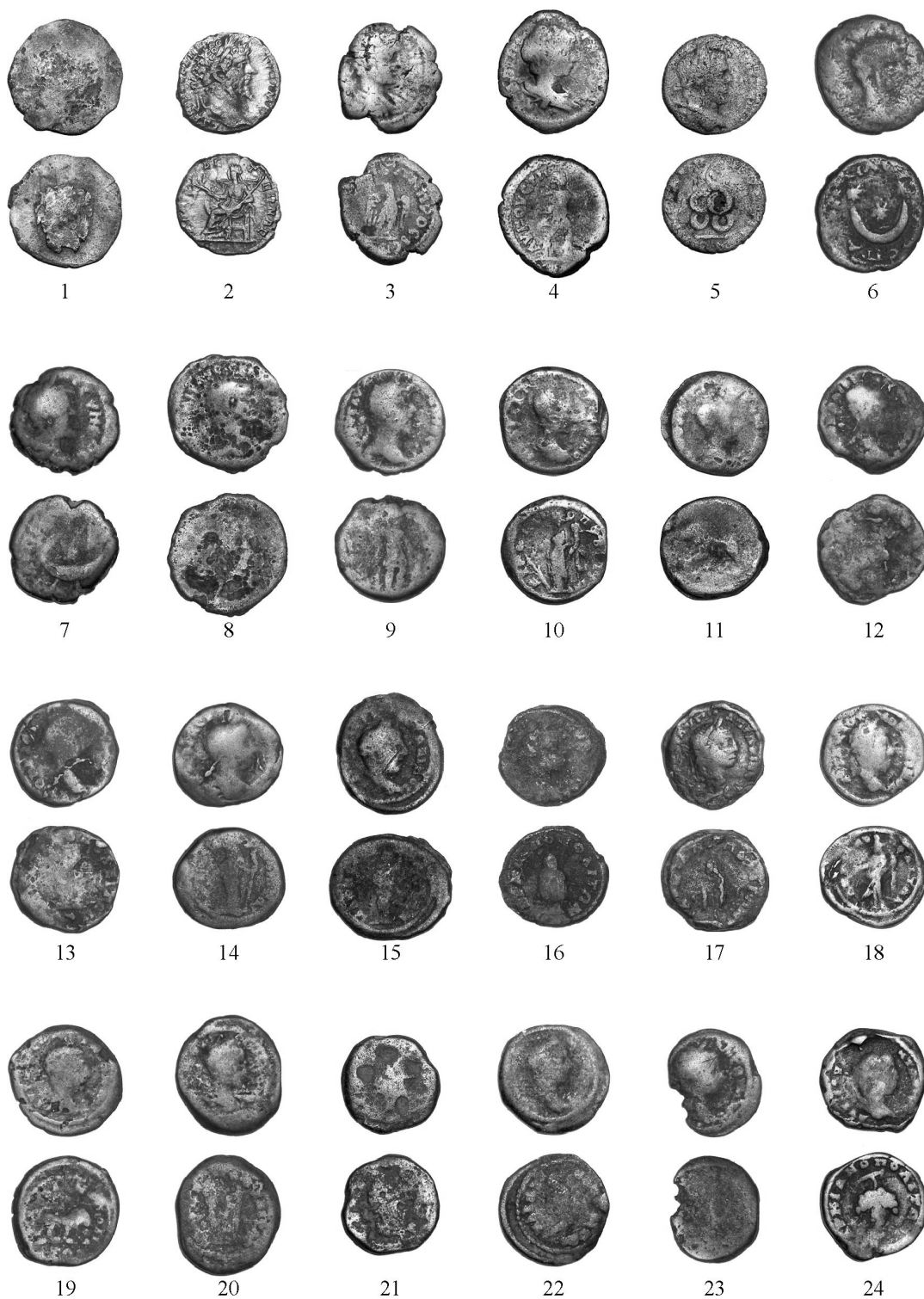
65. AE ✓ 2,46 g; 17,8x19,5 mm.

Av. Legenda ilizibilă; bust spre dreapta.

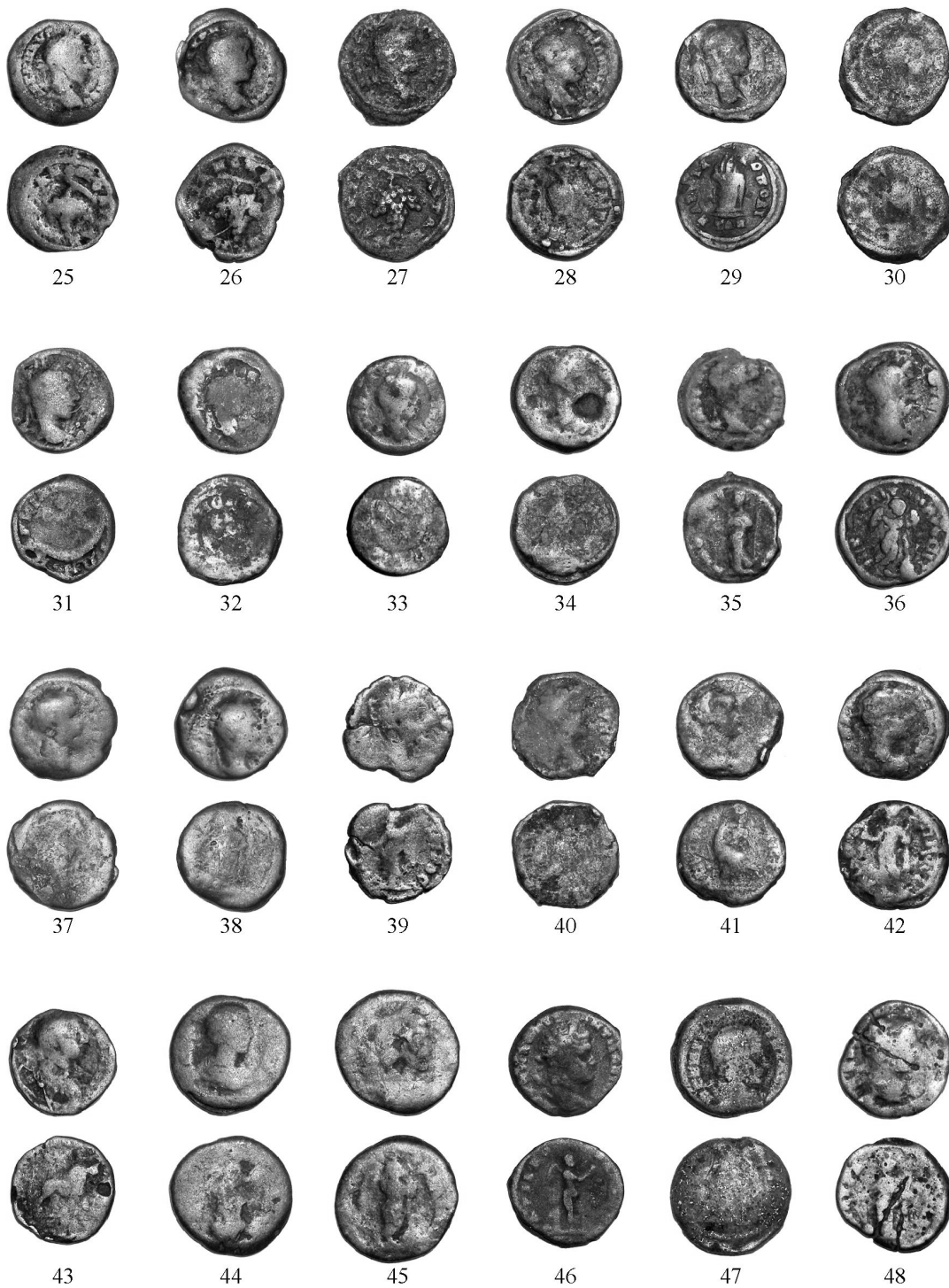
Rv. Legenda ilizibilă; șarpe încolăcit pe un trepid, cu capul orientat spre dreapta.

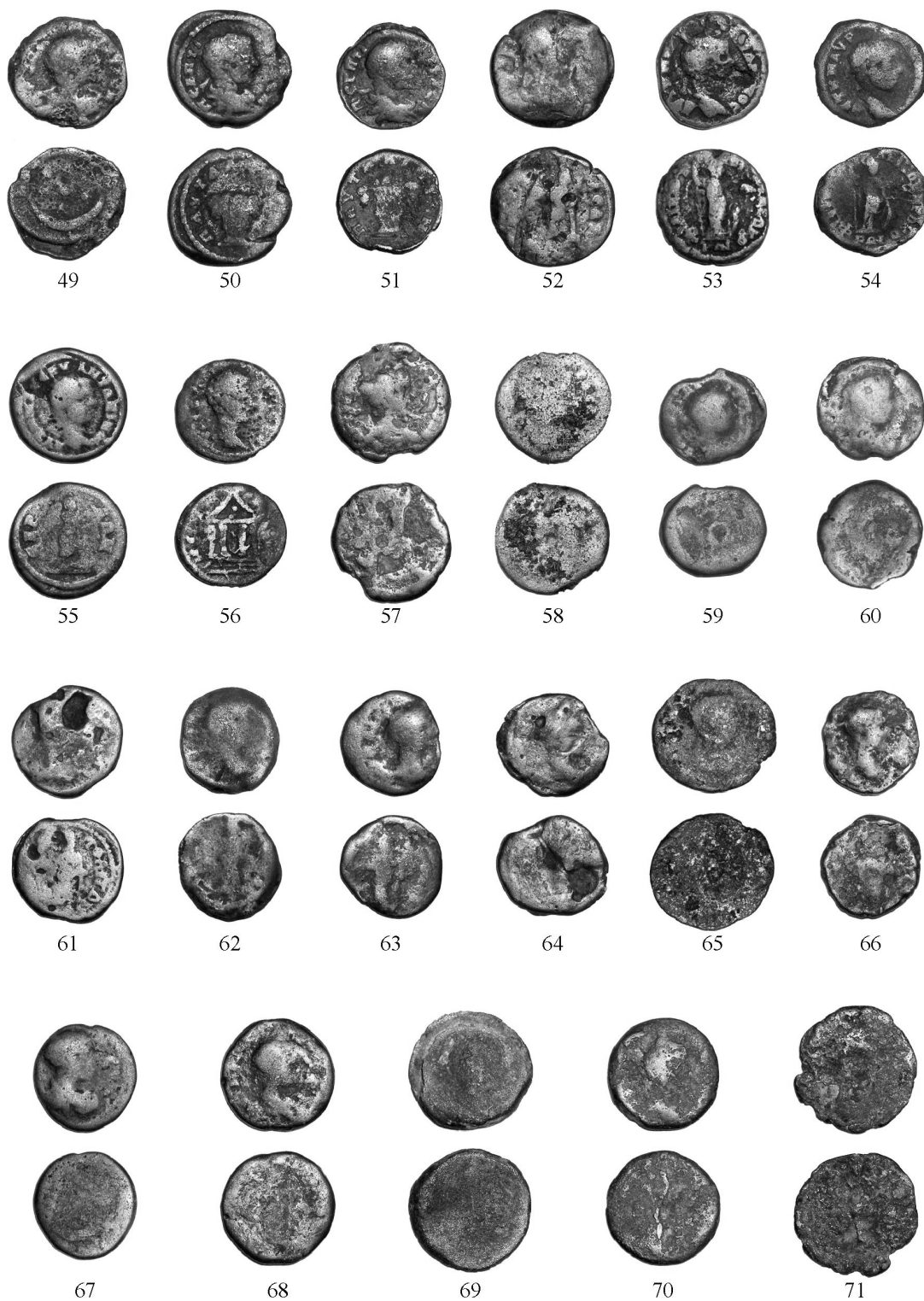
Pl. I. Primul lot de monede: denari romani imperiali.

Pl. II. Al doilea lot de monede: „bronzuri mici”.

Pl. III. Al doilea lot de monede: „bronzuri mici”.

Pl. IV. Al doilea lot de monede: „bronzuri mici”.

Pl. V. Al treilea lot de monede: „bronzuri mari”.

Pl. VI. Al treilea lot de monede: „bronzuri mari”.

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

Pl. VII. Al treilea lot de monede: „bronzuri mari”.

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

Pl. VIII. Al treilea lot de monede: „bronzuri mari”.

- 66.** AE \searrow 2,96 g; 14,9x16,4 mm.
Av. Legenda ilizibilă; cap laureat spre dreapta.
Rv. Legenda ilizibilă; coș cu fructe din care atâră doi ciorchini (?).
Cf. Hristova-Jekov, *Nicopolis*, p. 70, nr. 8.14.8.19, Nicopolis, Septimius Severus.
- 67.** AE \nearrow 3,26 g; 16,3x17,2 mm.
Av. Legenda ilizibilă; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.
Rv. Legenda ilizibilă; semilună și stele.
- 68.** AE \swarrow 4,63 g; 17,6x18,2 mm.
Av. Legenda incertă; cap (laureat ?) spre dreapta.
Rv. Legenda ilizibilă; tip incert (personaj în picioare spre stânga).
- 69.** AE 2,96 g; 15,3x17,2 mm.
Av. Legenda ilizibilă; cap laureat spre dreapta.
Rv. Ilizibil.

Emitent neprecizat sec. II-III

- 70.** AE 3,79 g; 17,4x17,8 mm.
Av. Legenda ilizibilă; cap laureat spre dreapta.
Rv. Ilizibil.
- 71.** AE 2,83 g; 18,6x19,9 mm.
Av. Legenda ilizibilă; cap laureat spre dreapta.
Rv. Ilizibil.

LOTUL III — BRONZURI MARI
MONEDE BĂTUTE

Monede romane imperiale

Tiberius: Divus Augustus Pater

- 1.** As; AE \searrow 6,30 g; 23,9x26 mm.
RIC, I², p. 99, nr. 81, Roma, anii 22/23 — (?) 30.

Traian

- 2.** As; AE \downarrow 8,50 g; 26,6x28,2 mm.
BMC, III, p. 197, nr. 930, Roma, anii 104-111.
- 3.** Dupondius; OR 10,57 g; 26,1x27,2 mm.

Hadrian

- 4.** Sestert; OR \nearrow 23,47 g; 30,2x31,9 mm.
BMC, III, p. 491, nr. 1645, Roma, anii 119-138.

Antoninus Pius: Diva Faustina

- 5.** Dupondius; OR \searrow 12,27 g; 24,9x25,9 mm.
BMC, IV, p. 250, nr. 1566, Roma, după anul 141.

Antoninus Pius: Marcus Aurelius

6. Dupondius; OR \sphericalangle 11,30 g; 26,2x27,9 mm.
BMC, IV, p. 319, nota †, Roma, anii 151-152.

Marcus Aurelius: Commodus Augustus

7. Sestert; OR \sphericalangle 20,38 g; 26,7x28,7 mm.
BMC, IV, p. 675, nr. 1684, Roma, anii 177-178.

Emitent neprecizat sec. I-II

8. Dupondius; OR 8,43 g; 26,2x27,2 mm.
Probabil Domitian sau Traian.

Monede romane provinciale

— MOESIA INFERIOR —

Istros*Septimius Severus*

9. AE \sphericalangle 13,88 g; 27,5x28,6 mm.
Av. A — K Λ CEIT — CEVHPOC II; bust laureat, drapat, cuirasat spre dreapta.
Rv. I — C — T — PIHN . . . ; divinitate masculină purtând kalathos călare spre dreapta; în spate, un vultur așezat pe o torță.
Pick — ; cf. p. 172, nr. 492; G&M 115, nr. 1253.
10. AE \sphericalangle 12,26 g; 27,8x28,7 mm.
Av. A — K Λ CEIT — CEVHPOC II; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.
Rv. . . . PIH — NQN; Tyche purtând kalathos spre stânga, ținând cârma și cornul abundenței; în dreapta jos, vulturul pe delfin.
Pick — ; cf. p. 173, nr. 497.

Septimius Severus: Iulia Domna

11. AE \sphericalangle 17,51 g; 27,1x28 mm.
Av. I ΔOMNA — . . . ; bust spre dreapta.
Rv. Legenda ilizibilă; Cybele purtând kalathos șezând spre stânga, ține o pateră în mâna dreaptă și mâna stângă rezemată pe tympanon; la picioare, un leu.
Pick, p. 174, nr. 500; GN 4, nr. 334.

Caracalla

12. OR \sphericalangle 17,07 g; 25,2x27,1 mm.
Av. AVT K M AVP CEV — HPOC ANTΩNI — NOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. ICT — P — I — HNQN // € în exergă; divinitate masculină purtând kalathos călare spre dreapta; în față un altar; în spate, un vultur așezat pe o torță.
Pick, p. 174, nr. 504.
13. AE \sphericalangle 16,84 g; 28,8x29,5 mm.
Ca mai sus.

14. OR ✓ 14,26 g; 26,2x27,8 mm.

Ca mai sus.

15. AE ✓ 15,19 g; 26,5x28,2 mm.

Av. AVT K M AVP CEV — . . . ANTΩNI — NOC; cap laureat spre dreapta.

Rv. . . . I — H — NΩN // € în exergă; Tyche purtând kalathos spre stânga, ținând cârma și cornul abundenței; în dreapta jos, vulturul pe delfin.

Pick — ; cf. p. 174, nr. 505; CNG 65, nr. 41.

16. AE ✓ 12,52 g; 24,8x27,2 mm.

Av. AVT K M A . . . — HOC ANTΩNI — NOC (HP ?); cap laureat spre dreapta.

Rv. . . . TPI — H — NΩN // € în exergă; ca mai sus.

Pick — ; cf. p. 174, nr. 505.

Elagabal

17. AE ✓ 17,76 g; 27,3x28,9 mm.

Av. AVT K M AVPH — ANTΩNEINOC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. I — CTP — IH — NΩN // E în exergă; divinitate masculină purtând kalathos călare spre dreapta; în față un altar; în spate, un vultur așezat pe o torță.

Pick — ; cf. p. 175, nr. 510; GN 1, nr. 300.

Marcianopolis

Septimius Severus

(L. Aurelius Gallus, anii 202-205)

18. AE ↗ 11,20 g; 24,8x25,8 mm.

Av. AV K Λ CEΠ — CEVHP . . . ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. . . . AV ΓΑΛΛΟV MA — P — K . . . ; Zeus spre stânga, ținând fulgerul și sceptrul.

Pick — ; cf. p. 200, nr. 554, cu altă organizare a legendei de revers.

Severus Alexander

(Tib. Iulius Festus, post 225)

19. AE ✓ 10,07 g; 23,6x24,8 mm.

Av. AVT K M A . . . CEVH — [AΛ]E[Z]ANΔPOC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. VII TIB IOVΛ ΦHCT — OV MAPK . . . ΛI / T — ΩN; Divinitate feminină (Abundenția ?) spre stânga, ținând spice și cornul abundenței.

Pick — ; cf. p. 287, nr. 1015, cu altă legendă de revers.

20. OR ↗ 7,77 g; 23,3x24,6 mm.

Av. AVT K M AVP CEVH — AΛEΞ . . . ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. VII TIB IOVΛ ΦHCTOV . MAKIANONOΠOΛITΩ // N în exergă; vultur din față, cu aripile deschise și capul întors spre stânga, cu cunună în cioc.

Pick — ; cf. p. 287, nr. 1018, cu altă legendă de revers.

Nicopolis ad Istrum

Septimius Severus

(Pollenius Auspex, anii 194-196)

21. OR ↗ 10,11 g; 26,2x27,6 mm.

Av. AV KAI Λ CE — CE . . . ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. . . . ΝΙΚΟΠΙΟ // ΠΡΟΣ ΙCΤΡ în exergă; Zeu fluvial spre dreapta, stând rezemat în cotul drept.
Pick, p. 356, nr. 1258.

(C. Ovinius Tertullus, anii 198-202)

22. OR ✓ 11,03 g; 26,1x26,7 mm.

Av. . . . Λ CЄΠ — CЄVHPOC Π; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. . . . ΝΙΚΟΠΟΛΙΤΩΝ // ΠΡΟΣ IC; Zeus spre stânga, ținând patera și sceptrul; jos, în stânga, vulturul.
Pick — .

23. OR ✓ 12,03 g; 27x28,2 mm.

Av. AV · K · Λ · CЄΠ . . . OC ΠЄ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. . . . ΡΤΥΛΛΟΒ ΝΙΚΟΠΙΟΛ ΠΡΟΣ; Nike șezând spre dreapta, pe trofee, ținând mâna stângă rezemată pe un scut.
Pick — .

(L. Aurelius Gallus, anii 202-205)

24. OR ✓ 11,14 g; 25,2x26,2 mm.

Av. AV . . . — CЄVHPOC Π; cap laureat spre dreapta.

Rv. VII ΔΥ[P Γ]ΛΛΛΟΒ ΝΙΚΟΠΟΛΙΤΩΝ ΠΡΟΣ I; Kybele din față, ținând tympanon și sceptru, așezată pe spatele unui leu care aleargă spre dreapta.
Pick, p. 367, nr. 1316.

(Fără nume de guvernator)

25. OR ✓ 9,86 g; 25x27 mm.

Av. AV — KAI Λ CE — CE . . . ; cap laureat spre dreapta.

Rv. ΝΙΚΟΠΙΟ . . . CΤΡ; Apollo spre stânga, lângă un altar, ținând patera și arcu.
Pick, p. 372, nr. 1340.

Septimius Severus: Caracalla Augustus

(C. Ovinius Tertullus, anii 198-202)

26. OR ✓ 9,51 g; 23,7x24,8 mm.

Av. . . . M AV[P] — . . . ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. . . . ΤΥΛΛΟΒ ΝΙΚΟΠΙΟΛΙ . . . ; Nike spre stânga, ținând o cunună și o ramură de palmier.
Pick — ; Hristova-Jekov, *Nicopolis*, p. 187, nr. 8.18.9.1.

(L. Aurelius Gallus, anii 202-205)

27. OR ✓ 7,82 g; 26,1x26,9 mm.

Av. . . . AVP — ANTΩNEINOC; cap laureat spre dreapta.

Rv. . . . ΛΛΛ . . . — ΝΙΚΟΠΟΛΙΤΩΝ // [ΠΡ]OC I în exergă; Athena spre dreapta, ținând mâna stângă rezemată pe un scut și o sulită în mâna dreaptă.
Pick — ; cf. p. 405, nr. 1541, cu alt avers și altă legendă de revers.

Septimius Severus: Geta Augustus
(Flavius Ulpianus, anii 208-210)

28. AE ✓ 12,65 g; 25,7x27 mm.

Av. AVT K Π CE — Π ΓΕΤΑC AV; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. V ΦΛ ΟΥΛΠΙΑΝ — ΝΙΚΟΠΟΛΙΤ // [Π]ΡΟC I . . . în exergă; Apollo, cu ramură, sacrificând cu patera lângă altar, spre stânga.

Pick — ; cf. p. 428, nr. 1660 pentru avers și nr. 1662 pentru tipul de revers.

Tomis

Marcus Aurelius: Commodus

29. OR ✓ 10,63 g; 24,7x25,8 mm.

Av. . . . Λ · ΑΥΡ · — ΚΟΜ . . . ; bust laureat, drapat, spre dreapta.

Rv. ΜΗΤΡ . . . ; Zeus șezând spre stânga, ținând vulturul și sceptrul.

Cf. Regling, p. 699, nr. 2683, post 177.

— THRACIA —

Hadrianopolis

Septimius Severus

(Titus Statilius Barbarus, anii 196-198)

30. OR ✓ 11,55 g; 26,6x27,8 mm.

Av. . . . CEΠTI CE — VH[POC ΠEPT]; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΗΓΕ CT . . . ; Nike mergând spre dreapta, ținând o cunună și o ramură de palmier.

Cf. Jurukova, *Hadrianopolis*, p. 146, nr. 173.

31. OR ✓ 12,13 g; 26,1x27,4 mm.

Av. . . . CEΠTI CE — . . . ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ΗΓΕ . . . // ΠΟ . . . în exergă; Hygieia spre dreapta, hrănind șarpele dintr-o pateră.

Jurukova, *Hadrianopolis* — .

— ATELIER PROVINCIAL NEPRECIZAT —

Septimius Severus: Caracalla Augustus

32. OR ✓ 11,49 g; 24,8x28,3 mm.

Av. Legenda ilizibilă; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. Legenda ilizibilă; tip incert.

IMITAȚII DUPĂ MONEDE PROVINCIALE

— MOESIA INFERIOR —

Istros*Septimius Severus*

33. AE ✓ 11,37 g; 26,2x27,2 mm.

Av. A — K Λ CEΠT — CEVHP . . . ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ICT — P — I — HN // ΩN în exergă / € în câmp; divinitate masculină purtând kalathos călare spre dreapta; în spate, un vultur așezat pe o torță.

Pick — ; cf. p. 172, nr. 492.

34. AE ✓ 15,33 g; 28x29,2 mm.

Av. A — K Π CEΠT — . . . ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ICTP — [I] — H — N // ΩN în exergă; ca mai sus.

Pick — ; cf. p. 172, nr. 492; Sutz, p. 10, nr. 33.

35. OR ✓ 13,85 g; 28,8x29,7 mm.

Av. A — K Λ CEΠT — [CE]VHPOC Π; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. Ca mai sus.

36. OR ✓ 14,24 g; 26,6x26,9 mm.

Av. . . . K Λ CEΠ — CEVH . . . ; cap laureat spre dreapta

Rv. I . . . // ΓETAC K în exergă; Geta călare, în galop, spre dreapta, ținând o sulită în mâna dreaptă.

Pick — ; Mina Paucker, *Rarități numismatice*, CNA, 14 (iulie-decembrie 1939), p. 154, nr. 4.

Caracalla

37. OR ✓ 9,46 g; 24,4x25,9 mm.

Av. AVT K M AVP CEV — HPOC ANTΩNI — NOC; cap laureat spre dreapta.

Rv. ICT — P — I — HNΩN // € în exergă; divinitate masculină purtând kalathos călare spre dreapta; în față, un altar; în spate, un vultur așezat pe o torță.

Pick, p. 174, nr. 504.

Elagabal

38. OR ✓ 15,97 g; 28,2x29,1 mm.

Av. AVT K M AVPH — ANTΩNEINOC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rev. ICT — PI — HNΩN // [E] în exergă; divinitate masculină purtând kalathos călare spre dreapta; în față, un altar; în spate, un vultur așezat pe o torță.

Pick, p. 175, nr. 510,2.

39. AE ✓ 13,06 g; 26,6x28 mm.

Ca mai sus.

40. OR ✓ 14,02 g; 26,5x27,4 mm.

Av. AVT K M AVPH — ANTΩNEINOC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. I — CT — PIHNΩN // E în exergă; ca mai sus.

Pick, p. 175, nr. 510,1.

41. OR ✓ 10,06 g; 26,6x27,2 mm.

Av. AVT K M AVPH — AN . . . ; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. I — CTP — IH — NΩN // E în exergă; ca mai sus.

Pick — ; GN 1, nr. 300.

42. OR ✓ 9,45 g; 26,8x28 mm.

Av. AVT K M AVPH — ANTΩNEINOC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. IC — T — PIH // NΩN în exergă / E în câmp; ca mai sus.

Pick, p. 175, nr. 509.

Severus Alexander

43. OR ↗ 14,58 g; 28x28,8 mm.

Av. AVT K M AVP CEB — ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ICT — PI — HNΩN / E în câmp dreapta; Hera spre stânga, ținând patera și sceptrul; în stânga jos, un păun.

Pick — ; Ruzicka, p. 108, nr. 516 a.

44. OR ✓ 20,41 g; 28,2x29,3 mm.

Av. Legenda ilizibilă; bust spre dreapta.

Rv. IC — TP — IH // NΩN în exergă / E în câmp; divinitate masculină purtând kalathos călare spre dreapta; în față, un altar; în spate, un vultur așezat pe o torță.

Pick — ; cf. p. 177, nr. 516.

45. OR ✓ 11,69 g; 26,4x28,3 mm.

Av. AVT K M AVP CEB — ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. Ca mai sus.

46. OR ↓ 10,66 g; 26,1x28,9 mm.

Av. AVT K M AVP CEB — . . . ΑΝΔΡΟ[C]; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. Ca mai sus.

47. OR ✓ 13,49 g; 27,2x28,2 mm.

Av. AVT K M AVP CEB — ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. Ca mai sus.

48. AE ✓ 16,07 g; 26x27,1 mm.

Av. AVT K M AVP CEB — ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. IC — T — PIH // NΩN în exergă / E în câmp; ca mai sus.

Pick — ; cf. p. 177, nr. 516.

49. OR ✓ 15,72 g; 27,2x28,2 mm.

Av. AVT K M AVP CEB — ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ICTPI — HNΩN / E în câmp dreapta; Nemesis spre stânga, având o roată lângă piciorul drept, ținând o balanță și o vergea.

Pick, p. 177, nr. 518.

50. AE ✓ 15,03 g; 29,4x30,3 mm.

Ca mai sus.

51. OR ✓ 16,65 g; 28,6x29,3 mm.

Av. AVT K M AVP CEB — ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ICT — PI — HNΩN; Concordia spre stânga, ținând patera și cornul abundenței.

Pick — ; cf. Ruzicka, p. 109, nr. 518 a.

— BITHYNIA —

Nicaea
Severus Alexander

52. OR ↗ 4,38 g; 19,1x20,2 mm.

Av. . . . AVP CEVH AΛEZANΔΠOC A . . . ; bust radiat, drapat, spre dreapta.

Rv. N — IK — AI — [E] // ΩN în exergă; trei stindarde.

Recueil, p. 477, nr. 617.

În cvasitotalitatea lor, imitațiile turnate de proveniență dobrogeană publicate până acum⁶ sunt de dimensiuni mici și reproduc denari și monede provinciale din categoria unității (assarion)⁷. Marea majoritate au fost descoperite în sud-vestul Dobrogei, însă și aici ponderea imitațiilor este diferită de la un eșantion la altul. Dacă în loturile de monede de la Durostorum-Ostrov le regăsim în proporție foarte mare (peste 34% respectiv peste 45% din totalul pieselor romane timpurii), la Pârjoaia (azi Izvoarele), com. Lipnița, jud. Constanța, apar, dar mai puține (26,91%)⁸, iar în colecția Papahagi, constituită la Silistra, însă și cu aport din zona Ostrov, nu sunt chiar atât de numeroase cum ne-am așteptat (11,64%)⁹. Altfel spus, pe măsură ce ne îndepărtăm de așezarea romană de la Ostrov-Ferma 4, numărul monedelor turnate scade, ceea ce ne oferă indicii pentru amplasarea unuia dintre atelierele care au produs astfel de piese¹⁰.

Prin publicarea lotului de bronzuri mari achiziționat de Muzeul BNR este pusă în evidență o nouă categorie de imitații turnate dobrogene, ce reproduc emisiuni provinciale, dar de această dată de modul mare. Având în vedere că toate copiază monede de la Istros, atelierul care le-a produs trebuie să fi funcționat în teritoriul histrian, cel mai probabil în capitala acestuia¹¹.

Nu trebuie să surprindă faptul că imitațiile histriene reproduc emisiuni de nominal mare, deoarece în primele decenii ale sec. al III-lea, Istros a pus în circulație aproape numai nominaluri mari. La Durostorum, unde marea majoritate a monedelor *bătute* din timpul dinastiei Severilor o constituie piesele mărunte de bronz emise la Nicopolis ad Istrum, Marcianopolis și Nicaea, imitațiile sunt tot de dimensiuni mici, ceea ce ne arată că monedele turnate aveau menirea să suplinească temporar lipsa celor mai utilizate nominaluri „oficiale”.

Fiind vorba despre imitații, până acum nu aveam ca element de datare decât un *terminus post quem* oferit de prototip și un *terminus ante quem*, mai puțin exact, dar valabil pentru toate emisiunile, care

⁶ Deși a fost deschis recent, prin publicarea unui lot de piese care au aparținut tezaurului de la Canlia, dosarul imitațiilor turnate dobrogene s-a îmbogățit foarte mult în ultimii ani, în primul rând după editarea descoperirilor monetare de la Ostrov, jud. Constanța; vezi nota 1.

⁷ Cele câteva monede de modul mare, care au avut ca prototipuri ași din sec. II p.Chr., au fost descoperite la Ostrov, în zona așezării romane din punctul Ferma 4, ca și cele mai multe dintre imitațiile turnate mici publicate până acum. Prin urmare, acestea pot reprezenta pur și simplu „accidente”, dar mai degrabă sunt piese produse în altă zonă a limesului dunărean, care au ajuns la Durostorum prin circulație. În Pannonia, spre exemplu, se cunosc numeroase imitații turnate după nominaluri imperiale. I. Vida, *Limesfalsa and mints in Pannonia up to the Severan dynasty*, Numizmatika

(Bratislava-Smolnik), 21, 2006, p. 52-60.

⁸ Eșantion alcătuit în cea mai mare parte din piese inedite, păstrate în colecția Muzeului Dunării de Jos din Călărași.

⁹ Colecția a fost achiziționată de Muzeul BNR de la urmașii acad. Pericle Papahagi. Ulterior, a fost transferată la CNBAR, iar de aici, la MNIR. Piesele romane timpurii sunt încă inedite.

¹⁰ M. Dima, G. Talmațchi, *op. cit.*, p. 74.

¹¹ Este greu de spus, cel puțin deocamdată, dacă Istros a preluat doar exemplul sau a „importat” și meșteri care produseseși monede de bronz prin turnare în zona Durostorum. Având în vedere că imitațiile sunt frecvente în mediul militar (I. Vida, *op. cit.*, p. 56), suntem de părere că în Dobrogea această practică a apărut mai întâi într-unul dintre centrele fortificate de pe limesul dunărean, eventual la Durostorum.

corespunde deceniului al șaptelea al sec. al III-lea, când s-a generalizat folosirea monedei imperiale de billon¹². S-a presupus că majoritatea imitațiilor turnate au fost emise în perioada în care se datează cele mai recente prototipuri, ceea ce, în principiu este adevărat¹³, rămânând însă sub semnul întrebării durata perioadei și dacă a existat o anumită continuitate în producerea lor.

Prin faptul că în trei loturi de piese susceptibile de a proveni dintr-un singur tezaur nu se găsește nicio monedă care să depășească în mod cert domnia lui Severus Alexander, se confirmă presupunerea că în Dobrogea fenomenul imitării prin turnare putea începe în timpul domniei acestui împărat¹⁴. Mai mult decât atât, se pare că au existat cel puțin două momente în care au fost produse imitații turnate în zonă.

Cu ocazia publicării pieselor de bronz din tezaurul de la Canlia, remarcam faptul că prototipurile provenite din atelierele moesice erau mai timpurii (Septimius Severus 2, Macrinus 2, Elagabal 2, Severus Alexander 1, Gordian III 1) și ceva mai uzate față de cele din Thracia, care erau bătute, cu o singură excepție (Caracalla), în timpul domniilor lui Gordian III și Filip Arabul. Deși exemplarele care imitau monede bătute în atelierele thracice erau mai numeroase decât cele realizate după emisiuni din Moesia Inferior, numărul modelelor folosite era mai mic. Mai exact, între cele 12 exemplare „thracice” distingeam numai șase tipuri, în timp ce toate „prototipurile” din Moesia Inferior erau diferite¹⁵.

Devine tot mai clar că într-o primă fază, de datat cândva între anii 225-240, pentru imitațiile de modul mic s-au utilizat prototipuri numeroase, selecționate într-o zonă în care, la nivelul numerarului mărunt, predominau emisiunile marcanopolitane din anii 217-222 (Diadumenian, Elagabal)¹⁶. Ulterior se reia producerea de imitații turnate, într-un moment când majoritatea monedelor folosite ca model în prima fază dispăruseră din circulație (circa 244-250 sau și după). Probabil că acum prototipurile erau aduse din altă parte sau, cel puțin, erau mai greu de procurat, dovadă fiind faptul că în tezaurul de la Canlia sau între descoperirile monetare de la Ostrov întâlnim mai multe exemplare care au la origine aceleași modele, dar nu și piese *bătute* din tipurile respective.

Cunoaștem imitații turnate după pentassaria emise la Istros care copiază exemplare din seria cu două efigii afrontate pe avers, bătută pentru Gordian III și Tranquillina¹⁷, ceea ce dovedește că la Istros au fost puse în circulație monede produse prin turnare și după anii 242/243-244, când se datează aceste emisiuni¹⁸. Faptul că în cele trei loturi pe care le publicăm acum nu se găsește nicio piesă care să depășească în mod cert domnia lui Severus Alexander ne permite să presupunem că nici la Istros tehnica imitării prin turnare nu a fost folosită fără întrerupere pentru un interval mai lung de timp. Este foarte probabil ca și aici să avem de-a face cu aproximativ aceleași două faze în producția imitațiilor turnate ca și în zona Durostorum.

Greutatea monedelor turnate nu are mare importanță în cazul de față, dar se pare că acestea cântăresc, în medie, mai puțin decât prototipurile¹⁹. Într-un fel este firesc, deoarece imită de multe ori piese uzate. Nu este exclus ca din exemplare oficiale mai mari de cupru sau bronz, prin topire, aliere cu plumb și apoi

¹² Spre exemplu, exista posibilitatea ca o piesă turnată, realizată după un prototip de la Elagabal, să fie mai recentă decât una care îl înfățișează pe Gordian III.

¹³ M. Dima, G. Talmațchi, *op. cit.*, p. 75. G.C. Boon, *Light-weights and "limesfalsa"*, NC, 1965, p. 170, plasează producția de light-weights în perioada în care se datează cele mai recente originale descoperite în zona din care provin imitațiile.

¹⁴ M. Dima, G. Talmațchi, *op. cit.*, p. 75.

¹⁵ *Ibidem*, p. 74.

¹⁶ Fapt reflectat și de structura lotului de bronzuri mici achiziționat de Muzeul BNR, în care nu se găsesc piese identificabile care să fi avut ca prototip emisiuni datate după anul 222.

¹⁷ SNG Stancomb, pl. XLI, nr. 882.

¹⁸ M. Dima, *Un nou tezaur de la mijlocul sec. III p.Chr. descoperit în Dobrogea*, în Simpozion Chișinău 2003, p. 36, nota 7.

¹⁹ În Occident imitațiile cântăresc de obicei mult mai puțin decât piesele pe care le imită, motiv pentru care sunt denumite *limesfalsa* sau *light-weights*. G.C. Boon, *op. cit.*, p. 161.

turnare, să se realizeze monede mărunte, care însumate să valoreze mai mult decât „materia primă”, dar această ipoteză ar trebui probată prin analize metalografice mai numeroase și detaliate²⁰.

Investigațiile efectuate asupra a 20 dintre monedele de bronz prezentate cu această ocazie, dintre care 17 imitații, au scos în evidență faptul că piesele bătute conțin Cu în proporție de 97-98 %, pe când exemplarele turnate au cel mult 94,7 % Cu, limita minimă situându-se la 74,9 % Cu. Toate imitațiile conțin Sn, în proporție de 2,7 până la 10 % și Pb, între 0,9 și 22 %. Zece piese din 17 conțin Zn (cel mult 5,2 %) și Fe, acesta provenind din impurități. La două piese apar urme de Ni.

*Insights about the monetary circulation in Dobrudja
in the first half of the 3rd century A.D.*

ABSTRACT

The author presents three batches of ancient coins found in Dobrudja, launching new hypothesis concerning the cast imitations produced in this area in the first half of the 3rd century A.D. All the coins are preserved in the numismatic collection of the National Bank of Romania Museum and have been acquired from the same person.

The first batch consists of 24 silver denarii, issued by Septimius Severus — 10 (Caracalla Augustus 3, Geta Caesar 2), Caracalla — 3, Elagabal — 6, Severus Alexander — 5.

The second one comprises 7 struck pieces and 64 cast imitations, similar to that found in large number in the Durostorum area. The former owner called these coins “small bronzes” even if there was an unclean silver denarius of Septimius Severus among them.

The last batch includes 8 Roman imperial bronze coins from the 1st-2nd centuries A.D., 24 Roman provincial bronze coins and 20 cast imitations. The provincial coins come from Moesia Inferior (21 specimens) and Thrace (2 specimens). One specimen remained unidentified. The originals used to produce the moulds for the cast coins were struck at Istros, in Moesia Inferior (Septimius Severus 4 specimens, Caracalla 1, Elagabal 5, Severus Alexander 9) and Nicaea, in Bithynia (Severus Alexander 1). The former owner called these coins “large bronzes”.

Since these batches have similar structures with the coin hoards, are dated in the first half of the 3rd century and have been acquired from the same person, at least the first two of them might come from one and single hoard.

FIGURES CAPTION

Plate I. The first batch of coins: Roman imperial denarii.
Plate II-IV. The second batch of coins: “small bronzes”.
Plate V-VIII. The third batch of coins: “large bronzes”.

²⁰ Presupunerea nu poate fi valabilă și în cazul imitațiilor histriene.